

Літаратура

1. *Гарэцкі, М. І.* Збор твораў: у 4 т. / М. І. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1984 – 1986. – Т.1: Апавяданні 1913 – 1930. – 1984. – 446 с.

2. *Гарэцкі, М.* Творы: Дзве душы: аповесць. Апавяданні. Жартаўлівы Пісарэвіч: п’еса. Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Лісты / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 629 с.

3. *Корань, Л.* Дынаміка жанравых структур у беларускай прозе ХХ ст. / Л. Корань // Цукровы пеўнік : літ.-крытыч. арт. / Л. Корань – Мінск, 1996. – С. 5–155.

4. *Назараў, В.* Сатырычная завостранасць апавяданняў Максіма Гарэцкага «Апостал» і «Незадача» / В. Назараў // Гарэцкія чытанні: Матэрыялы дакладаў і паведамленняў на XI чытаннях (да 110-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага) / Калектыў аўтараў; рэдкал.: Л. Макарэвіч, Р. Гарэцкі [і інш.]. – Мінск: 2004. – С. 126–131.

5. *Трацяк, З. І.* Лёс беларуса на Першай сусветнай вайне ў малой прозе М. Гарэцкага / З. І. Трацяк // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – 2013. – № 2. – С. 15-22.

Грына Гоўзіч,

Марыя Рак

(Мінск)

ВЫКАРЫСТАННЕ ТВОРЧЫХ І ДАСЛЕДЧЫХ ЗАДАННЯЎ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ ТВОРЧАСЦІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА Ў Х КЛАСЕ

Вывучэнне курса беларускай літаратуры ў старшых класах адбываецца на гісторыка-храналагічнай аснове, калі ў вучняў сфарміраваліся неабходныя ўменні і навыкі для самастойнага спасціжэння мастацтва слова ад старажытнасці да сучаснасці, вырацаваліся аналітычныя ўменні, неабходныя для працы з тэкстам. Галоўнай мэтай навучання ў дадзеным канцэнтры літаратурнай адукацыі становіцца «далучэнне вучняў да багаццяў беларускай мастацкай літаратуры, эстэтычнае спасціжэнне імі свету, складанасці чалавечых узаемаадносін і на гэтай аснове – выхаванне асобы з глыбока гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, самастойным мысленнем, з развітым, высокакультурным пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі, адданасцю агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі схільнасцямі, здатнай успрыманне прыгажосці (эстэтычнае ўспрыманне), ператварыць у стымул маральнага самаўдасканалення, інтэлектуальнага і духоўнага развіцця» [6, с. 14].

Безумоўна, што акрэсленая складальнікамі праграмы мэта з’яўляецца «ідэальнай» і наўрад ці змога рэалізавацца ў межах невялікай колькасці гадзін, адведзеных на вывучэнне літаратуры (1,5 гадзіны на тыдзень на базавым узроўні).

Да прыкладу, на тэму «Максім Гарэцкі» ў X класе адводзіцца толькі 3 гадзіны. Прапануецца знаёмства з жыццёвым і творчым шляхам пісьменніка, а таксама засваенне двух апавяданняў – «Роднае карэнне» («Тэма вернасці роднай зямлі, служэння інтэлігенцыі народу. Вобраз Архіпа Лінкевіча – вясковага інтэлігента з абуджаным сумленнем, пачуццём абавязку перад людзьмі, які імкнецца пазнаць жыццё, знайсці «першапрычыны ўсякай істоты». Жыццёвая мудрасць дзёда Яхіма, яго заповет маладому пакаленню» [6, с. 14]) і «Літоўскі хутарок» («Суровая праўда пра Першую сусветную вайну, выкрыццё яе антынароднай, антычалавечай сутнасці. Аўтабіяграфічнасць апавядання. Рэалістычная праўдзівасць адлюстравання трагедыйнасці народнага жыцця. Гуманістычная канцэпцыя пісьменніка. Вобраз Яна Шымкунаса – бескарыслівага, высакароднага, гуманнага чалавека» [6, с. 14]), і паглыбленне тэарэтыка-літаратурнага паняцця «вобраз апавядальніка». Натуральна, што за такі мінімальны час нельга глыбока спасцігнуць знакавыя творы аднаго з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры. У дадзеным выпадку, каб зацікавіць вучняў асобай пісьменніка, стварыць пазнавальную атмасферу на ўроку, настаўнік можа выкарыстоўваць сістэму творчых і даследчых заданняў.

У цэнтры ўвагі настаўніка пры вывучэнні творчасці Максіма Гарэцкага могуць быць творчыя і даследчыя заданні самай рознай накіраванасці, прызначаныя для ацэнкі: начытанасці вучняў, іх патрэбы ў чытанні, атрыманні і прымяненні ведаў у самастойнай практыцы; развіцця назіральнасці, эмацыянальна-вобразнай памяці, умненняў ўзнаўляць карціны, адлюстраваныя ў творы, успрымаць свет пачуццяў і перажыванняў герояў, аўтарскую задуму, яе мастацкае ўвасабленне; умнення ўспрымаць твор як мастацкую цэласнасць у адзінстве зместу і формы, самастойна ацэньваць яго мастацка-эстэтычную каштоўнасць, грамадскае значэнне, матываваць, абгрунтоўваць сваю ацэнку; разумення жанравай спецыфікі твора, асаблівасцей мовы і стылю пісьменніка; успрымання і засваення літаратурнага твора ў сістэме творчасці пісьменніка, у суадносінах з развіццём літаратуры і эпохай яго стварэння; умнення супастаўляць вывучаныя творы літаратуры і знаходзіць у іх агульнае і адметнае ў параўнанні з іншымі творамі мастацтва (музыкай, жывапісам, тэатрам, кіно і інш.); развіцця літаратурна-творчых здольнасцей вучняў, іх моўнай культуры, свабоднага валодання вуснай і пісьмовай мовай [6].

Першы ўрок традыцыйна прысвячаецца жыццёваму і творчаму шляху пісьменніка. На ім можна выкарыстаць апераджальныя заданні даследчай скіраванасці: рэфераты, даклады, практы, прэзентацыі.

Рэфератам называюць «скарочаны пераказ зместу першаснага дакумента (дакументаў) або яго часткі з асноўнымі фактычнымі звесткамі і высновамі. Аднак рэферат – гэты не толькі кароткі, паслядоўны выклад зместу кнігі (або яе раздзела), часопіснага або газетнага артыкула. Рэфератам таксама называецца кароткая перадача зместу неапублікаванай працы. У рэфератах паказваюцца шляхі і метады даследавання пытання, падаюцца вывады аўтара. Аб'ектам рэферыравання з'яўляецца толькі навуковая або даследчая літаратура» [2, с. 65]. Вучням можна прапанаваць наступныя тэмы рэфератаў: інфармацыйна-рэфератыўнага характару («Падзвіжнік з Малой Багацкаўкі: асноўныя этапы жыцця і творчага шляху Максіма Гарэцкага», «Яго Галгофа: апошнія старонкі жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага»); праблема-рэфератыўныя («Максім Гарэцкі як прадстаўнік рэпрэсаванай літаратуры», «Твой след на зямлі: разважанні над творчым шляхам Максіма Гарэцкага»).

Даклад – «від самастойнай навукова-даследчай працы, у якой аўтар даследуе сутнасць пэўнай праблемы; прыводзіць розныя пункты гледжання, а таксама ўласныя погляды на яе. Пры напісанні даклада спалучаюцца тры якасці даследчыка: умёнае даследаваць матэрыял, фармуляваць высновы і кваліфікавана адказаць на пытанні. Адметнымі рысамі даклада з'яўляюцца: навуковы стыль выкладання; актуальнасць тэмы; змястоўнасць, глыбіня як адлюстраванне якасці ўспрымання і разумення праблемы; дакладнасць; самастойнасць высноў і палажэнняў» [2, с. 68] («Майстэрства Максіма Гарэцкага-празаіка», «Вечныя тэмы ў прозе пісьменніка: спроба аналітычнага агляду»).

Праекты «ўяўляюць сабою творчую даследчую працу, выкананую пад кіраўніцтвам навуковага кіраўніка, змест і аб'ём якой выходзяць за межы вучэбнай праграмы (у нашым выпадку – па беларускай літаратуры)» [2, с. 70]. Настаўнік можа прапанаваць вучням даследчы («За што рэпрэсавалі Максіма Гарэцкага: аналітычны артыкул»), інфармацыйны (нататка ў газету / часопіс з нагоды святкавання Дня нараджэння Максіма Гарэцкага), творчы (зборнік сачыненняў і эсэ «Мой Максім Гарэцкі») і практыка-арыентаваны (сайт, прысвечаны Максіму Гарэцкаму, ці альманах анатацый да твораў).

Мультымедычная прэзентацыя, падрыхтаваная вучнямі, візуальна дапоўніць зробленыя імі даклады ці лекцыю настаўніка. Зазначым, што існуюць шматлікія патрабаванні да прэзентацый (якасныя ілюстрацыі, невялікая колькасць тэксту, які павінен добра ўспрымацца ўсімі вучнямі,

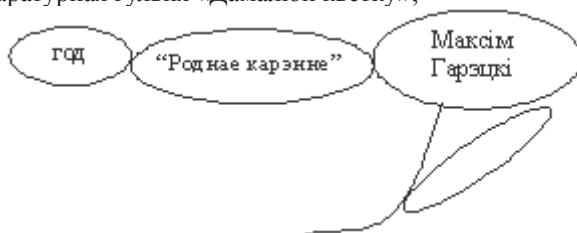
выкарыстанне схем, табліц, подпісаў да ілюстрацый, наяўнасць гіперспасылак, выкарыстанне дакладнай, правераанай інфармацыі і інш.).

Для замацавання вывучанага і праверкі атрыманых ведаў на першым уроку можна выкарыстаць асноўныя віды творчых заданняў, шырока распрацаваныя ў метадычнай літаратуры:

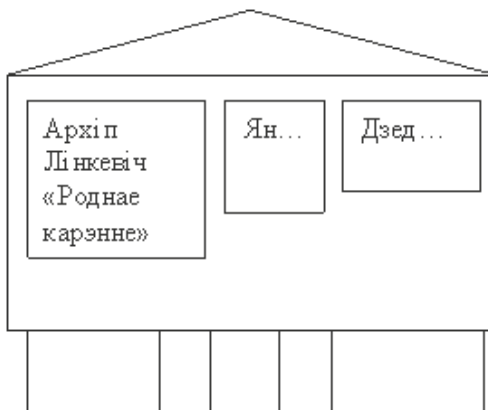
- 1) літаратурныя дыктанты [4];
- 2) міні-сачыненні, эсэ [3];
- 3) творчыя заданні рознай ступені складанасці [1];
- 4) віктарыны, крыжаванкі, чайнворды, крыптаграмы [5].

Мэтазгодна таксама карыстацца наступнымі дадатковымі творчымі заданнямі і літаратурнымі гульнямі:

- 1) лісты Максіму Гарэцкаму ад чытачоў;
- 2) палеміка / дыскусія на тэму «Як бы склаўся лёс Максіма Гарэцкага, калі б ён не быў рэпрэсаваны?»;
- 3) публіцыстычны зварот да будучых чытачоў твораў Максіма Гарэцкага з мэтай абудзіць у іх цікавасць да асобы пісьменніка;
- 4) літаратурная карта «Сцежкі-дарожкі Максіма Гарэцкага»;
- 5) літаратурная гульня «Дамалой кветку»;

6) літаратурная гульня «Дом Максіма Гарэцкага», у якім «жывуць» героі яго твораў;

7) сінхраністычныя табліцы, прысвечаныя жыццёваму і творчаму шляху Максіма Гарэцкага;

Пытанні	Максім Гарэцкі
Гады жыцця	
Пачатак літаратурнай дзейнасці	
Асноўныя этапы творчасці	
Асноўныя тэмы	
Асноўныя жанры	
Традыцыі і наватарства	
Ацэнка крытыкаў	
Іншае	

На другім і трэцім уроках, прысвечаных вывучэнню апавяданняў М. Гарэцкага «Роднае карэнне» і «Літоўскі хутарок», сістэма творчых і даследчых заданняў карэнным чынам не мяняецца. Можна прапанаваць названыя вышэй віды работ з унясеннем наступных карэктываў, якія павінны датычыцца названых твораў пісьменніка:

1) рэфераты: інфармацыйна-рэфератыўнага характару («Андрэй Лінкевіч як новы герой беларускай літаратуры», «Трагедыя лёсу Яна Шымкунаса»), праблемна-рэфератыўныя («Інтэлігенты ў першым калене: параўнальная характарыстыка Андрэя Лабановіча і Архіпа Лінкевіча», «Вайна і мір на Літоўскім хутарку: гістарызм апавядання»);

2) даклады («Асэнсаванне падзей Першай сусветнай вайны ў творчасці Максіма Гарэцкага і Анры Барбюса», «Што такое роднае карэнне? (разважанні па творах Максіма Гарэцкага)»);

3) праекты: даследчы («Творы беларускай літаратуры пра Першую сусветную вайну (аналітычны агляд)», «Вобразы інтэлігентаў у беларускай літаратуры першай паловы XX ст. (аналітычны артыкул)»), інфармацыйны (стварэнне коміксаў (графічных кніг) па творах пісьменніка), творчы (інсцэніроўка ўрыўка з твора Максіма Гарэцкага на выбар настаўніка і вучняў, напісанне сцэнарыя, кінацэнарыя) і практыка-арыентаваны (стварэнне віртуальнай галерыі «Героі твораў Максіма Гарэцкага» або падрыхтоўка фільма па творы).

У працэсе падрыхтоўкі да ўрокаў настаўнік можа выкарыстаць усе віды творчых заданняў (літаратурныя дыктанты, міні-сачыненні, эсэ, творчыя заданні рознай ступені складанасці, віктарыны, крыжаванкі, чайнворды, крыптаграмы), а таксама дадатковыя:

- 1) напісанне ліста да героя аднаго з твораў Максіма Гарэцкага;
- 2) літаратурная карта «Сцежкі-дарожкі герояў твора Максіма Гарэцкага»;
- 3) супастаўляльная характарыстыка вобразаў Андрэя Лабановіча і Архіпа Лінкевіча ў выглядзе табліцы, з падмацаваннем тэзісаў цытатамі з тэксту;

Пытанне	Лабановіч	Лінкевіч
1. Партрэт		
2. Біяграфія		
3. Рысы характару		
4. Погляды, перакананні		
5. Адносіны да іншых		
6. Адносіны іншых да героя		
7. Уласная ацэнка		

4) вуснае сачыненне-апісанне, прысвечанае знешняму выглядзю любога героя, і падрыхтоўка іх маляваных партрэтаў (пажадана з дапамогай камп'ютарнай тэхнікі);

5) складанне віктарыны паводле выказванняў герояў твораў «Роднае карэнне» і «Літоўскі хутарок» на тэму «Хто прамаўляе гэтыя словы?»;

6) інтэрв'ю з героямі твораў Максіма Гарэцкага;

7) сцэнарый тэлевізійнага роліка па любым творы Максіма Гарэцкага для жыхароў Еўропы, які б выклікаў жаданне паглядзець фільм;

8) складанне сінквейнаў і кластараў па творах Максіма Гарэцкага.

Такім чынам, выкарыстанне творчых і даследчых заданняў на ўроку літаратуры дазволіць настаўніку зацікавіць вучняў асобай і творами пісьменніка, дапаможа выбраць уласную адукацыйную траекторыю, паспрыяе метадычнай разнастайнасці і ўзбагаціць змест традыцыйных урокаў літаратуры.

Літаратура

1. Беларуская літаратура: зборнік творчых заданняў для тэматычнага кантролю: 10–11 класы: дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / М. У. Грынько, А. В. Руцкая, І. М. Гоўзіч. – Мінск: Аверсэв, 2012. – 79 с.

2. *Гоўзіч, І. М.* Шукаем шэдэўры!.. (Вопыты літаратурных даследаванняў): 11-ы кл.; дапам. для вучняў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / І. М. Гоўзіч, І. Л. Шаўлякова-Барзенка. – Мінск: Літа-

ратура і мастацтва, 2010. – 120 с. (Беларуская літаратура. Факультатыўныя заняткі).

3. *Мішчанчук, М. І.* Беларуская літаратура: сачыненні. Творчыя працы / М. І. Мішчанчук. – Мінск : Аверсэв, 2010. – 416 с.

4. *Несцяровіч, С. У.* Кантроль ведаў па беларускай літаратуры (Літаратурныя дыктанты). 10 клас (І паўгоддзе): практыкум для вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі / С.У. Несцяровіч. – Мазыр: Белы Вецер, 2012. – 38 с.

5. *Старычонок, В. Д.* Займальная філалогія / В. Д. Старычонок. – Мінск: Выш. шк., 1998. – 254 с.

6. Учебные программы по учебным предметам для учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания. X класс (базовый уровень) / Министерство образования Республики Беларусь. – Минск: НИО, 2016. – 296 с.

Таіса Грамадчанка
(Мінск)

САТЫРА Ў МАСТАЦКАЙ ПАЛІТРЫ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА

Наша жыццё складаецца з самых розных момантаў. І літаратура, узаўяляючы яго, выпрацавала за тысячагоддзі свайго існавання цэлы арсенал прыёмаў і сродкаў. Сярод іх належнае месца займаюць прыёмы і сродкі сатыры, якія звязаны пераважна з такімі агульнаэстэтычнымі катэгорыямі, як нізнае, агіднае і камічнае.

Сатырычны паказ рэчаіснасці настолькі адметны (статычнасць і аднапланавасць вобразаў, іх тэндэнцыйная дэфармаванасць, парушанасць жыццёвых форм, прапарцый і інш.), што некаторыя тэарэтыкі прапааноўваюць выдзеліць сатыру ў асобны літаратурны род. Так, напрыклад, лічыць расійскі даследчык М. Шэглоў. Аднак вылучэнню сатыры побач з эпасам, лірыкай і драмай не спрыяе невялікая колькасць як уласна сатырычных твораў, так і пісьменнікаў-сатырыкаў. Мы зусім не стомімся, прыгадваючы сусветна вядомыя творы і імёны, нават калі пачнём адлік з антычнай літаратуры.

Пры тым, што талент сатырыка нячасты ў прыгожым пісьменстве, грамадства не заўсёды здольна яго прыняць і належным чынам ацаніць. Малаплённым для нараджэння сатыры ў беларускай літаратуры (як і ў іншых літаратурах былога СССР) сталася мінулае стагоддзе. Лічылася, што ў жыцці савецкай краіны не можа быць вартых п'яра сатырыка праблем. Прыгадаем лёс аўтараў (а таксама іх сатырычных твораў): беларуса Андрэя Мрыя, рускіх М. Замяціна, М. Зошчанкі, М. Булгакава...